

ДОКУМЕНТАЦИЈА ТАЈНОГ НАЦИОНАЛНО ОСЛОБОДИЛАЧКОГ КОМИТЕТА У БЕОГРАДУ 1860—1861

У време када су национално-ослободилачки покрети, нарочито у Турској и Аустрији, после десетак година присилног мировања, након угушених 48-ашких револуција, почели поново да избијају на површину снагом политичких ерупција, крајем 50-тих и почетком 60-тих година, у Београду је отпочео с радом 1860. г. тајни Комитет за припремање и организовање устаничких акција, најпре у Босни и јужној Србији, а после и у другим јужнословенским земљама. Његов рад је конспиративан и о њему се у јавности није знало. Дуго је остао непознат и историографији. У архивама државних надлештава и високих функционера нису нађени документи који би говорили о његовој делатности.

Тек уочи другог светског рата, на основу докумената једне приватне архиве, у којој су сачуване хартије оснивача и председника Комитета Матија Бана, припреман је за штампу први исечак о његовом раду, на споразуму између Срба и Хрвата. Рат је, међутим, омео да тај исечак буде објављен; према наводу историчара који га је припремио, уништен је у току штампања за време бомбардовања Београда.¹

Први штампани радови у којима се говори о Комитету из 1860—1861. г. датирају од 1957. г. наовамо. Ти радови, уколико потичу од југословенских историчара, написани су на основу документације из Банове заоставштине. С обзиром на то да је овде сачувана грађа готово сва у концептима и преписима, а садржина на многим местима сама по себи контрадикторна, маштовита, неубедљива, појавила се, логично, и сумња у њену веродостојност.² Тек су радови извесних совјетских историчара, засновани на подацима истих и других односних оригиналних аката из архива у Москви и Лењинграду, дали за право онима који су у том погледу без резерве користили београдску грађу.³

Остале су ипак сумње и недоумице. Историчари који су радили на једној или другој документацији нису имали прилике да се користе и једном и другом, јер упоредна истраживања на тако удаљеним местима као што су Београд, Москва и Лењинград није лако спровести. Осим тога циљ наших и совјетских историчара у досад штампаним радовима није био да обелодањују документацију, већ да је употребе за осветљавање појединих збивања и проблема.

Да бисмо олакшали посао многим заинтересованим историчарима и задовољили интересовање љубитеља историје, ми ћемо овде указати на основна обележја грађе којом се располаже и од ње штампати неколико најважнијих аката, колико нам простор дозвољава. У београдској грађи, из Банове заоставштине, преовлађују концепти, писма и копије писама и представки адресираних на представника Словенског комитета у Москви Ивана Сергијевича Аксакова, који се сматрао за једног од оснивача и чланова шесточланог Централног комитета у Београду, и на шефа представништва Министарства иностраних послова Русије у Бечу амбасадора Балабина. У лењинградској грађи, из заоставштине Аксакова, налазе се Банова писма упућена Аксакову и једном свештенику из Србије, у оригиналу. Ту има и писама од Аксакова и Балабина, која сведоче о активности београдског Комитета. У московској грађи, из архива Министарства иностраних дела Русије, могу се наћи представке и молбе председника Комитета Бана упућена амбасадору Балабину, као и писма Балабина и других функционера, која садрже важна саопштења у вези с Комитетом у Београду. Ту су и извештаји конзула у Београду, прво Милошевића, а затим Влангалија.

Београдска грађа на први поглед изгледа непоуздана. Писма и представке су ту у

релативно приличном броју презентовани на два различита начина, у копији и нацрту, са разликама у тексту, па чак и разликама у датуму. Поједине чињенице се у разним приликама различито излажу и интерпретирају. Датовање је по правилу према старом и новом календару, а има датума који означају време само на један начин без ближе одреднице, чиме се отежава утврђивање редоследа. Има чак аката са назнаком истог дана, а са различитим датумом! Примера ради, писмо којим се саопштава представнику Славенског комитета да је тог дана одржана оснивачка седница Комитета носи датум 5/17. августа 1860. г., а на записнику, „протоколу“, са те седнице стоји да се одржала на Преображење, које се празнује 6/18. августа. У садржају има још више подлоге за неизвесност и пометњу. Помињу се велике акције и високе личности, које се повезују с Комитетом у извесним приликама у очигледној намери да се преувелича његов значај и рад. Неке контроверзе и хиперболе доводиле су понеког истраживача до закључка да за најадекватније преписе и концепте оригинали нису ни постојали.

Ипак, даља минуциозна истраживања показују да се може претерати и у потцењивању грађе. Докази извесне непоузданости потичу из недостатака у раду самог предводника, Матија Бана, али не и саме организације. Банови методи су публицистички и хазардерски, њему је најважније да делује ефектно, он се задовољава и привидним успесима да би могао покушати да издејствује стварне. Грађа која је откривена у московским и лењинградским архивама потврђује својим постојањем да су оригинали свих концепата, односно копија из Банове заоставштине били упућени онима којима су намењени. Упоређивањем једне и друге грађе може се утврдити и да разлике, прилично безначајне, у датирању и конципирању, потичу из журбе, и зависе од дана када су биле састављане, преписиване или уручене, лично, поштом или преко посредника.

Два основна акта Комитета чине: *Мемоар*, промеморија о раду, и *Генерални план*, за рад. Уручени су руском амбасадору у Бечу с наменом да упознају највише државне факторе у Русији с циљевима и задацима организације за коју су Руси били заинтересовани и за чија остварења су се од њих тражила неопходна новчана средства, у виду зајма или помоћи. Написани су на француском језику, којим је Матија Бан врло добро иако не беспрекорно владао.

Текст *Мемоара* сачуван је у Бановој заоставштини двоструко, у концепту и „копији.“ По датуму концепта састављен је у

Бечу 19. септембра 1860. г., али се тек по датуму „копије“, 7/19. септембра, види о којем је календару реч. Концепт и „копија“ се у неким формулацијама разликују, углавном само стилски. Занимљиво је да је стилизација текста који се овде објављује према оригиналу, односно препису оригинала, из грађе Министарства иностраних дела Русије⁴, на неким местима идентична са концептом, а не са „копијом“. Иначе, разлике су безначајне, као на пример у првој реченици, која у концепту⁵ и оригиналу почиње на један начин („Ayant la mission“...) а у „копији“ на други начин („Chargé de la mission“...)⁶.

У *Мемоару* се излаже идејна и политичка концепција стремљења и циљева организације коју предводи тајни Комитет у Београду и која се препоручује као заступник националних интереса народа. Полази се са становишта потреба заједничке борбе свих јужнословенских народа на платформи заједнице свих Словена. Резонује се у духу перспективних покрета и траже решења којима би биле избегнуте рестрикције и загарантована права у оквирима аутономних делова државне целине.

Изразито реалистичке и прогресивно демократске су тенденције које се испољују при излагању смисла борбе угњетених јужнословенских народа против туђинских управљача и предвиђању опасности од хегемонизма, који ће се касније појавити. Ту стоји да сви југословенски народи, они „у Турској као и они у Аустрији напрежу се да извојују потпуну [у концепту и „копији“ се каже „што је могуће више“] аутономију под њиховим постојећим владама да би се првом погодном приликом отарасили њих“... И „Док се ради о еманципацији“, о ослобођењу свакога од њих и све њих заједно“ они ће бити увек спремни да се узајамно подрже; али када ће доћи до тога да се конституишу самостално“, сваки од њих ће настојати да то учини реконструкцијом своје историјске прошлости из „кулминационе епохе“, на рачун других.

Непосредни задаци ослободилачке борбе поједностављени су у овој промеморији. Они су изискивали организацију, коју је Комитет у Београду примио на себе да изгради свуда где је потребно, и новчана средства, која су најлакше могла добити, према замисли предводника Комитета, из Русије, уколико се она прими улоге заштитнице.

Далекосежнији задаци у вези са припремањем терена за будућу државну заједницу били су компликованији. Како би се избегле последице већ уочених кобних тенденција развоја, предвиђа се и истиче потреба изградње будуће државе на новим

темељима, федерацији, заправо конфедерацији.

Победа истински „унитаристичких идеја“, која би означавала крај националних, „племенских“ страсти, предрасуда, неједнакости, злоупотреба, мајоризација, по примеру Италије, сматра се могућим тек после федеративног, односно конфедеративног раздобља, у завршној фази нормалних, здравих интеграционих процеса. Напомиње се да идеје о устројству државе на федералним и конфедералним основама већ усвајају „најмисаоније главе“. Те идеје одстрањују страх од централистичког хегемонизма, дају аргументе за одбрану локалних интереса и, ако се остваре, гарантују једнакост, на коју су југословенски народи нарочито осетљиви.

У федерацији, односно конфедерацији јужних Словена се у овом документу рачуна само са три центра, према контурама држава чија су историјска права већ призната. То су Србија, Хрватска и Бугарска. У програматском акту који ће Матија Бан саставити касније, после неколико година, разликоваће се четири јужнословенска центра: српски, хрватски, словеначки и бугарски. Значајно је у сваком случају, при анализи физиономије тајног Комитета из 1860/1861, то што се као један од примарних задатака новостворене националне организације истиче припремање духова за реализацију идеја о федеративном, односно конфедеративном устројству и преустројству државе.

Мемоар инстингира на федерацији, заправо на конфедерацији, не само у оквирима јужнословенске државе, већ, још више, у границама замишљене свеславенске државе са центром у Русији. У тим оквирима инсистирање на конфедерацији највише потиче из страха од руског хегемонизма. Стога се истиче осетљивост јужних Словена у питањима једнакости и равноправности.

Не сме се пренебрегнути чињеница да је овај *Мемоар* намењен владајућим факторима Русије, од којих се тражи материјална и политичка подршка и помоћ. Логично је, дакле, што се пројекти у њему више прилагођавају концепцијама панславизма са средиштем у Русији. Тај панславизам има и дубље корене у историји. Али се руским државницима даје на знање да се не треба сувише заносити историјским „старим симпатијама“ маса народа према Русији, да могу доживети велика разочарања ако изгубе поверење оних који првенствено утичу на духовна стања и расположења. „Уосталом масе су симпатисале Русију само из убеђења да је она једина сила која се интересује за судбину Хриш-

Матија Бан

Matija Ban

ћана [у Турској] и припрема њихову еманципацију.“ А пошто су „с једне стране њихове наде биле у многим случајевима узалудне, а с друге, слушајући честа гунђања образованих људи против руске политике, почеле посредством журналистике да упознају силу и политику других нација европских као и да осећају дејства заштите коју им пружају сви конзули без разлике“, њихова „некадашња ексклузивна осећања према Русији“ су поколебана и оне су спремне да се „баце равнодушно свакоме у наручје који први буде хтео да помогне њихово ослобођење“.

Визијом велике свеславенске државе на супрот конгломерацији супарничких земаља, нарочито пангерманских, хоће да се повећа интересовање за организацију која се у крајњој линији бори за њено остварење. Постоји и повећани страх од поновног приближавања Русије и Аустрије, поводом предстојећег састанка владара двеју империја у Варшави. Истичу се надања везана за политику Горчакова, који се залаже за већа ангажовања Русије на страни балканских народа у борби против Турске. Упозорава се да би се одбацивањем Горча-

ковљевих концепција погоршале позиције југословенских народа и да би у новој констелацији снага великих сила они морали да траже подршку Хабсбуршке куће. Предочава се да ће интервенцијом Аустрије, нарочито у Босни, југословенски народи за дуго бити раздвојени, што ће имати свакако штетне реперкусије. С тим аргументима се оперисало у нади да ће произвести жељени ефекат и утицати на одређене кругове да обрате пажњу на организацију која је спремна да преузме велике, историјске обавезе.

Наводи које смо истакли чине рационално језгро *Мемоара*. У целини састав може да делује незграпно, наивно претенциозно, политички незрело. У њему има много литерарне патетике, која је свакако депласирана у оваквом једном политичком акту. Ако се пренебрегне време у коме је писан и средина којој је намењен, може да изазове код савременог читаоца одбојност представом „најпрострањеније, најјаче и најтрајније“ свесловенске државе у свету. Међутим, треба издвојити оно што је битно. Тим актом обраћа се пажња на једну организацију, на активност једног Комитета, чије је средиште у Београду, и који има амбицију да пређе сувише уске границе битисања, да делује на широком фронту југословенства, а притом се указује и на потребу равноправности. Апстрахујући слабости тог Комитета, неугледност и недовољну спремност његових чланова, за таквим Комитетом се осећала потреба, а постојала је прилика. Могао је да пробуди интересовање Русије и да буде од користи њеној балканској политици. То је био и разлог што његову представку, *Мемоар*, руски амбасадор није бацио у кош, како су претпоставили неки историчари, већ га је узео у разматрање и предочио вишим инстанцама.

Одређени задаци и циљеви утврђени су *Генералним планом*. При конципирању Бан се консултовао и са представником Славенског комитета Аксаковом и по његовим сугестијама унео неколико измена и допуна у првобитно скирицирани текст. У Бановој заоставштини сачуван је примерак концепта и примерак „копије“.⁷ Концепт је без датума, а „копија“ с датумом: Беч, 19/31. септембар 1860. г. Интересантно је да ниједан од историчара који су писали о том акту и пренели овај датум у литературу није запазио да ту мора бити нека грешка, с обзиром на то да септембар имао само 30 дана! Иначе, примећује се да је неко накнадно преправљао датум и притом погрешно. У примерку из руских архива, који се овде штампа у прилогу, датум је, као

што се види, 31. август 1860.⁸ (сигурно по старом календару, пошто је у то време Бан у Бечу).

Генерални план је више пута скициран, коригован и допуњаван, што се види и по сачуваним примерцима, који се међу собом разликују. Подељен је на главе. Прва глава говори о циљу и путевима којима ће се ићи. У другој глави је реч о органима организације, односно предузећа, подухвата, како ту стоји. Трећа је посвећена акцији Централног комитета. Четврта — акцији агенција, агентура; према примерку који се овде штампа — агената. Следећа глава је опет обележена бројем четири и то у оба примерка, што показује колико је Бан био оншалантан просто речено алџав, брљив. Осим тога овде „копија“ није идентична са оригиналом. У оригиналу наслов гласи: *Покрет*, а у копији: *Организација одреда и начин отпочињања покрета*. Пета глава, заправо шеста, у оригиналу говори о организацији одреда, као у „копији“ у претходној глави. При томе се за одред у оригиналу употребљава француска реч „милиција“, *la milice*, а у „копији“ банда, *la bande*, који се израз иначе подједнако користи и у оригиналу и у „копији“. Ова глава у копији се своди на: *Расположиве снаге*. У ствари је одломак издвојен из одељка о организацији одреда. Шеста глава, односно седма, постоји само у „копији“, и садржи спецификацију трошкова, у суми од 100.000 дуката царских, која је затражена у виду зајма из Русије.

Одмах у почетку, првом реченицом прве главе утврђује се циљ: ослобођење српских крајева од отоманског јарма. То ослобођење не би још било потпуно, пошто би се ослобођени крајеви прикључили Србији, која је тада била у вазалским односима према Турској. Овим циљем подухвату се даје чисто српско национално обележје. Али из образложења тог циља, у истој реченици, види се да је даља мета ослобођење свих јужних Словена. Сматра се да ће ојачала Србија највише моћи допринети остварењу другог, ширег ослободилачког подухвата.

Реализација првог подухвата предвиђа се устанком. Одбацује се алтернатива чекања повољних прилика, да се ослобођење извојује интервенцијом спољних фактора, у првом реду оружаних снага Србије. Преовлађује сазнање да би ова интервенција изазвала нежељене компликације. Иако се реално процењују тешкоће, које првенствено проистичу из недостатка материјалних средстава и верске подељености становништва, долази се до закључка да је раздоре, подстицане верском нетрпељивошћу могуће изгладити изгледима заједничког, општег

ослобођења, а да постоје могућности и да се набаве средства, бар она најнужнија, за отпочињање акције.

Мере које се предвиђају за реализацију устанка су не само војне, него и дипломатске, административно-управне, и социјалне. Посебна пажња обраћа се администрацији. Утврђује се да она треба одмах да уведе нови ред, нови социјални поредак, да мора бити једноставна, способна да спроведе и осигура редовно снабдевање, регрутацију, убира порезе, укратко да спречи хаос у периоду рушења старе власти и изграђивања нове. Истичу се и потребе хуманог односа према турском становништву, како би приволиле на предају турске јединице и придобиле симпатије европског јавног мњења.

Друга глава *Генералног плана* показује заверенички профил организације. Ту стоји: „Главни орган, мотор свега је тајни Комитет у Београду, састављен од шест чланова, везан свечаном заклетвом да неће никада напустити организацију, да ће у њој истрајно радити свим могућим средствима, по цени свих личних жртава, и да ће све држати у највећој тајности.“ Овај београдски тајни Комитет се назива Централним, с овлашћењем да може формирати подружнице, онолико колико буде сматрао за потребно.

Прва брига, обавеза Централног комитета постаје изградња пунктова способних и сигурних агената, дуж граничних подручја на којима се планирају устаничке акције. Ти пунктови се предвиђају „на граници далматинско-херцеговачкој, хрватско-и славонско-босанској, српско-косовској и српско-албанској“.

Утврђује се да акција агената мора бити строго конспиративна. Само Централни комитет зна све њих. Агенти не знају за састав Комитета, а и међусобно се не познају. Сваки члан Комитета има под собом изван број агената, с којима искључиво он одржава везу.

За агента је утврђена обавезна заклетва. Приликом полагања заклетве њему се даје на знање да је у случају издаје осуђен на смрт, да постоје лица која имају налог да га убију ако учини и обичну индискрецију. Сматра се да: „Свечаност заклетве спојен са страхом од једне такве казне јесте“ за код наших људи „најефикасније средство којим се обезбеђује верност и ћутање“. Даље ту стоји: „Иако ће се имати посла само са познатим и потпуно сигурним особама, ове мере предострожности су ипак неопходне.“ Захваљујући овим мерама, Централни комитет остаје неоткривен и када дође до издаје, јер издајник може

да познаје, па према томе и да поткаже само једног члана Комитета.

У органе „подухвата“ убрајају се и курири. За сваког агента ангажује се један курир. Преко курира агент одржава везу са повереницима свог рејона. Сматра се да би у сваком месту требало имати најмање једног повереника, а тамо где је становништво подељено на православне и католике најмање два. Међутим, ако се у неком месту не може наћи поверљиви човек, боље је остати без повереника него се поуздати у некога у кога се не може имати потпуно поверење. Избор повереника препушта се агенту, с тим да он сноси за њега одговорност пред Комитетом. Повереници полажу заклетву, као и агенти и курири, и упозоравају се да их у случају прекршаја очекује смртна казна. (По тексту „копије“, пред куриром се полаже ова заклетва, а по оригиналу, тај чин спада у надлежност агента).

Према овој схеми курири и агенти спадају у особље апарата Централног комитета, и њихова је дужност да припреме терен за устаничке акције. Ангажују се с платом.

У трећој глави прецизирани су задаци Централног комитета. Као прва брига, први задатак, истиче се набавка новчаних сред-

Кнез Михаило Обреновић

Knez Mihailo Obrenović

става, неопходних за припремање и спровођење устаничких акција. (Према тексту „копије“, Комитет би прво морао да изврши избор агената, и онда, пре него што би их ангажовао, да набави потребна средства.) Конкретно: Комитет треба да нађе зајам од 100.000 аустријских дуката „било у Русији, било код Грка, било у Аустрији“, до краја 1860. г. Аванс треба да се добије најкасније до краја септембра, у висини од 3.000 дуката. (У „копији“ стоји: да ће Комитет настојати да зајам подигне пре свега у Русији, а ако га тамо одбију, онда ће се обратити Грцима, и тек на последњем месту Аустрији. Нужни аванс је ту означен у рубљима, сумом од 10.000 рубаља).

Одмах се наводи нашта ће се утрошити тражени новац. Четвртина би отишла на опрему 5.000 људи, који би образовали одреде дуж турске границе. Друга четвртина би се чувала као резерва, до избијања устанка. Половина тражене суме предвиђа се за куповину „пушака, барута бисквита, обуће“, за плате агената и њихових курира и друге трошкове.

Чим прими аванс од 3.000 дуката, Комитет приступа ангажовању и именовању агената и курира. Истовремено ступа у преговоре са Мирдитима и Хрватима, како би их придобио за планирану ослободилачку акцију. Полазећи са становишта да су код Мирдита меродавни само њихови шефови и свештеници који нису „стимуларни никаким националним принципом“, предвиђа се њихово придобијање поклоњима, обећањем да ће после ослобођења добити имања и редовне плате. За преговоре с Хрватима предвиђају се две варијанте. Ако се добије зајам из Русије, препоручује се тактика дипломатских уступака. А ако се новац мора набавити у Аустрији, онда хрватски захтеви постају примарни. Очигледна је овде манипулација Матија Бана. У првом случају доминантна је улога Србије. У другом Хрватска има предност. Мада пред очима има визију југословенске, чак јужнословенске државе на темељима конфедерације, он и овом приликом у жељи да се обезбеди равноправност југословенских, јужнословенских народа не може да се ослободи притиска, предрасуда, претензија великосрпских или великохрватских концепција, иза којих се крију експанзивни нагони и интереси владајућих класа и личности једног или другог народа, једне или друге државе.

У „копији“ исписаној Бановом руком ова глава предвиђа преговоре само с представницима Хрвата и Мирдита. О евентуалним преговорима с управљачима Србије нема речи. У препису Плана који је сачу-

ван у руским архивима читав пасус је, међутим, посвећен питањима која се у том погледу односе на Србију. Ту стоји: „Што се тиче Србије, од ње ће се тражити само извесна количина барута и слобода за тајни Комитет да организује и спроведе устанак, разуме се на начин којим је неће видљиво компромитовати.“ С обзиром на помоћ коју српска влада пружа организацији босанских емиграната и на поверење које показује према лицима у Централном комитету, изражава се уверење да ће она испунити ове захтеве Комитета. „У сваком случају јавно мњење у Кнежевини је толико изразито за устанак хришћана, да би народ прешао преко свих препрека... чим би био обавештен“ да је све спремно за покрет. „Међутим, ако се не успе добити зајам у Русији, онда ће Централни комитет да се повуче у Аустрију остављајући у Србији само једну филијалу, да би се мање компромитовала Србија, као и зато да би у Аустрији имао већу слободу акције. „Оваква алтернатива на примерку Плана намењеном представнику Русије звучи прилично чудно нарочито ако се зна да примерак београдске „копије“ нема ту алтернативу. Она се вероватно износи само зато да би дејствовала на руске кругове, који зазиру од Аустрије, да се заложје за зајам. Матија Бан, без обзира на своју несталну природу, био је толико везан за Београд, а подозреив према аустријској управи, од које је побегао неколико година раније, да се планирање с центром у Аустрији мора размотрити као тактички потез, а не као варијанта могућег подухвата.

Интерни задаци Комитета формулишу се у овој глави у седам тачака. То су обавезе које се намећу припремном фазом покрета. Састоје се у изради упутстава, предлога, прокламација, брошура за планиране акције, институција, органа и сл. Према тачкама овде изложеним требало је припремити:

1. *Оперативни план за оружану борбу.* Замишља се да она почне партизанским ратовањем, а заврши се као велики ослободилачки рат. Зато се хоће прештампати, али у српском преводу, тада најбоља карта Турске и поново издати штампане брошуре Матије Бана о партизанском ратовању и о општим принципима рата, за потребе предводника оружаних одреда.

2. *Пројект за привремену владу.* Она се предвиђа како би се елиминисала могућност успостављања војне диктатуре.

3. *Пројект за организацију административне управе.* Истиче се да од ње зависи: разрез пореза, редовно снабдевање војске намирницама, муницијом, регрутовање вој-

ника, трансмисија наредби, прокламација, транспорт поште и сл. Зато се каже да ће се у свакој општини, чим се ослободи, образовати месни а у средишту нахије нахијски одбор. На врху пирамиде је привремена влада, састављена од чланова Централног комитета и најугледнијих личности земље.

4. *Пројект за реформу друштвеног поретка.* Планира се промена система, који је у Турској још феудални. Да би се смањио отпор турске властеле, њима ће се обзнанити прокламацијом да ће се о њиховим интересима посебно водити рачуна, уколико на време положе оружје.

5. *Прокламације* хришћанском становништу, православном и католичком и муслиманском, као и народима и владама Европе, петицију Порти, представнике конзулима у земљи, и чланке за европске листове.

6. *Брошуру* на француском језику о историјским правима српског народа у отоманском царству. За ову брошуру се каже да ће се појавити у Паризу чим избије устанак.

7. *Организацију Народне скупштине.* Њен сазив се предвиђа за крај ослободилачког рата, да изгласа конституцију ослобођених земаља и прогласи њихову инкорпорацију у кнежевину Србију.

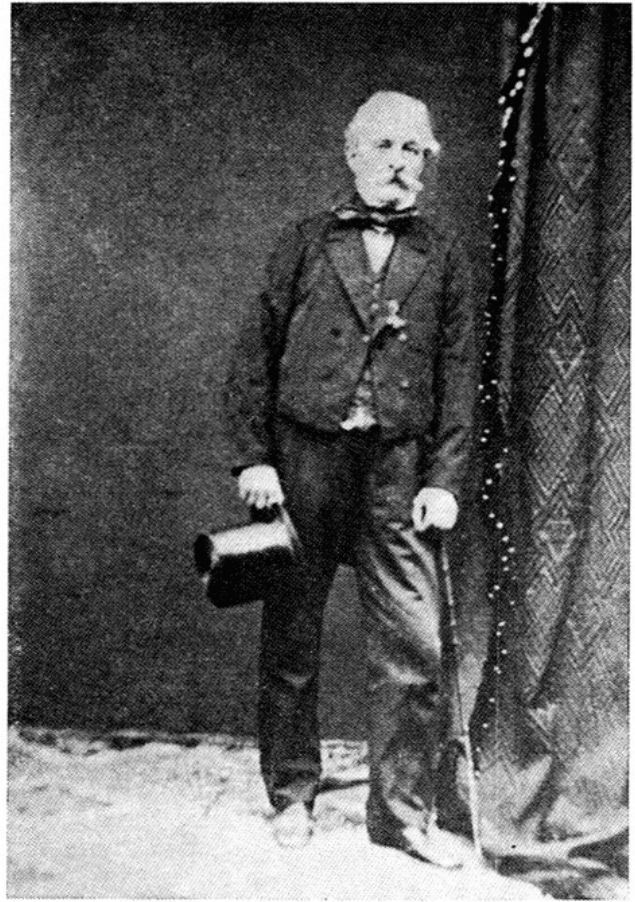
За све ово што је наведено каже се да ће бити готово до краја године. (У примерку који је сачуван у Бановој заоставштини стоји да ће ови послови бити завршени до пролећа 1861. г.). На крају ове главе се наглашава да ће Централни комитет у Београду поред набројаних радова остваривати постепено и тајно план о изградњи складишта оружја и муниције дуж границе, код особа чија је верност и патриотска свест већ проверена.

У поглављу о агентима (у примерку из Банове заоставштине место агенти стоји агенције) по тачкама се наводе обавештења која треба да прикупе агенти организације и доставе их Комитету. Траже се ови подаци: 1. Број, име и положај сваког града, варошице и села дотичног подручја, затим стање сваке тврђаве, у погледу материјала од којег је изграђена и посаде која се у њој налази, и да ли се може узети на препад.

2. Број муслимана, православних и католика способних за оружје, у сваком месту, и количина и квалитет оружја у поседе хришћана.

3. Све о турским складиштима оружја и хране.

4. Све о конфигурацији тла, рекама, планинама, шумама погодним за борбе и сл.

Цветко Рајковић

Cvetko Rajaković

5. Имена најугледнијих муслимана и најимућнијих хришћана сваког места.

6. Имена свих хришћана с којима је успостављена веза и индикација лица која долазе у обзир да буду ангажована у администрацији или примљена у војску.

У вези с овим задацима се додаје да ће сви агенти касније бити произведени у тисућнике или сердаре.

Примерак „копије“ Банове заоставштине је мало друкчије редигован. Он има седам тачака, али садржи исте информације.

Под насловом *Покрет* (у примерку београдске „копије“ је нешто друкчије) излаже се пројект операција према замислима Комитета, односно његовог предводника Матије Бана. По овом пројекту: „То су одреди који су формиран у иностранству и броје укупно 5.000 најсмелијих бораца, комплетно опремљених, који почињу покрет, улазећи у земљу на различитим местима дуж свих граничних линија. У исто време револуција ће избити на два места у унутрашњости. Заузеће се сва гранична утврђења која се могу освојити на пре-

пад.“ Становништво ће се држати мирно док оружани одреди не продру до њихова места. Уз помоћ тих одреда и њихових залиха оружја формираће се онда домаћи одреди. Одмах затим приступиће се формирању општинског савета, одбора.

За Мирдите је предвиђено да продру у Македонију, са укупно 30.000 људи, како би бранили словенски елеменат од тамошњих Турака, спречили упад грчких хетерија и препречили пут отоманским трупама, које би евентуално биле овамо упућене из Румелије. Мирдитске јединице, са укупно 5.000 људи, користиле би се и за упад у Босну ради заштите Централног комитета, који се пресељава овамо у току борбе, као и ради појачања партизанских одреда и образовања језгра нове армије.

После продора ових прешло би се на освајање градова. Полази се од претпоставке да се они неће дуго и очајнички бранити, пошто ће се Муслимани уверити да у случају благовремене предаје немају од чега страховати, а у противном да их чека пропаст.

Оптимизам у погледу исхода борбе застива се и на општој светској ситуацији, која се сматра врло повољном. Закључује се: „Све изгледа најављује да источно питање улази у фазу која није далеко од коначног разрешавања.“ Светски догађаји из последњих година, Кримски рат, Париски мир, рат Италије, догађаји у Сирији, наводе се у прилогу томе да се ни на Балкану не може више одржати политика *status quo*. То се илуструје и догађајима у овом делу света: „Док се Мађари и Хрвати напрежу да извојују своју некадашњу политичку егзистенцију, док се Румуни покрећу у правцу уједињења и Бугари једно изразито политичко питање износе под верским питањем, Босанци се већ три године боре парцијално, имајући за собом најживље симпатије Срба из Кнежевине, Црне Горе и Далмације, као и Хрвата и Славонаца.“ Под оваквим условима устанак у Босни изгледа лако изводљив подухват, који ће уживати активну подршку свих околних народа и за чије остварење треба имати само „новчана средства и неколико способних људи“ за руковођење. А за то ће се побринути тајни Комитет у Београду.

За Комитет се овде казује да у том тренутку има само четири члана, и то: једног Босанца, „који је био мотор свих покрета који су избили досада тамо“, једног босанског свештеника који је пребегао у Србију пошто је и он узео учешћа у тамошњим покретима, једног српског чиновника и „једног публицисту који већ 11 година ради

на ослобођењу ове земље“. Не наводе се овде њихова имена. Из других аката знамо да су то: Нико Јовановић Окан, Зарија Куртић, Димитрије Голубовић и Матија Бан.

У вези с Комитетом се даље истиче, да „Комитет има значајних веза у Славонији, Хрватској и Далмацији, као и са Мирдитима из Албаније, и може из свих ових земаља да убаци у Босну наоружане одреде и да упути Мирдите на диверзантске акције против отоманских снага које би долазиле из Румелије“. Додаје се да „Комитет између осталог располаже у Србији са више чиновника, врло интелигентних, и официра, свих чиновна и родова оружја, који су студирали у иностранству и потпуно су спремни да напусте своја места да би се посветили националној ствари“. Напомињемо да београдска „копија“ не садржи ове информације о Комитету. Из разумљивих разлога, да би се импресионирала страна од које се тражи подршка, могућности Комитета, и по саставу и по везама, прилично су преувеличане. Претерано би било рећи да су потпуно измишљене.

Решеност Комитета да пређе од речи на дела је, међутим, евидентна. У том погледу не може се ништа приметити „Пошто Аустрија после губитка Ломбардије обрађује живље него икада Босну својом пропагандом и пошто Хришћани ових провинција у њиховој очајничкој ситуацији су спремни да се баце у наручје свакоме који би им понудио помоћ и с обзиром да нове тенденције“ са разних страна, као и општа ситуација у Европи изгледа погодна „Комитет се одлучио да не чека више, већ да покуша следећег пролећа ослобођење Босне снагом оружја...“ При том, као што се чини при изненадним, ударом изведеним преокретима, да се духови лакше прилагоде новој ситуацији, устанички Комитет би се позвао на аргументе легалности, на „аутономске привилегије које су дате овој провинцији од стране Махмуда II,, а које нису поштовали босански ренегати.

У овом одељку, о покрету, који више изгледа као анекс него као интегрални део првобитног текста Плана, тражи се зајам од 50.000 аустријских дуката за опрему „иностраних“ јединица и за њихово пребацивање у Босну. Овај зајам се тражи од руске Националне странке, која је стајала на позицијама свеславенства.

У петој, односно шестој глави, ако се рачуна одељак о покрету посебно, прво се приказује организациона схема војних формација. По тој схеми:

Одред од 25 бораца чини чету, на чијем се челу налази „четник“ или „шеф“. Че-

тири чете чине сатнију, са сатником на челу. Пет сатнија формирају дружину, којом командује староста. Две дружине образују тисућницу, чији је командант тисућник. Пет тисућника сачињавају сердарију, којом командује сердар. Три сердарије стварају армијски корпус којим командује војвода.

У надлежност Централног комитета спада именовање виших команданата: сердара, војводе и врховног команданта, шефа команде. Од виших команданата, почев од сердара тражи се претходна војна спрема.

Упад „иностраних“ јединица предвиђа се одмах на почетку војних операција на челу са командантима до ранга војводе. Војводе би на граници чекали на исход првих акција, док се не освоје простори за веће операције. За шефа команде предвиђа се улазак у Босну на челу 5.000 Мирдита. Под заштитом мирдитске дивизије, сердарије, планира се прелаз Централног комитета у ослобођене крајеве, где би се образовала привремена влада.

Према овом Плану носиоци устаничког покрета су јединице које се формирају изван Турске, у граничним областима Србије, Црне Горе, Хрватске, Славоније, Албаније. Одреди устаника у земљи формирали би се уз њихову помоћ. Формирање већих домаћих јединица, почев од батаљона, *дружине*, предвиђа се тек по ослобођењу територије у величини нахије. Освајање градова планира се за завршну фазу војних операција, када су градска насеља већ одсечена од позадине и опкољена формацијама којима командује војвода.

Према овде изложеној процени, устанички покрет би могао располагати са 70.000 бораца хришћанске вероисповести, и то: са 30.000 Босанаца, 30.000 Мирдита, 5.000 „иностраних“ из Србије и Хрватске, и 5.000 Црногораца. Што се тиче наоружања, Комитет сматра да Мирдита и Црногорци имају, по традицији, пушке, и за њих је потребно набавити само муниције. Даље се рачуна с тим да ће се код Босанаца наћи 10.000 сакривених пушака, да ће Комитет снабдети оружјем „иностраних“ одреде, тј. јединице са територија изван Турске, углавном из Србије и Хрватске, и да ће поред тога моћи купити 10.000 пушака. Сумира се да ће тако 55.000 бораца имати оружје, а 15.000 остати без оружја. (У овој рачуници постоји нека грешка, јер ако Комитет снабде оружјем 5.000 људи на територији изван Турске и поред тога купи још 10.000 пушака, како се овде казује, онда би с пушкама које наводно имају Мирдита, Босанци и Црногорци, укупно 60.000 бораца имало оружје, а само 10.000

би остало без оружја). За муницију се каже да ће бити набављена за новац из Аустрије и Србије.

Сви ти подаци о току операција, о формацији одреда и броју бораца скицирани су на брзину и лаички, чак с грешкама при сабирању. Стога је добро дошло обавештење, које се при крају даје, да ће прави план војних операција бити израђен од „компетентних људи“, који ће се позабавити и осталим питањима оружаних снага.

Резиме Плана је састављен крајње оптимистички. Истиче се да у земљи испресецаној многим рекама, великим планинама и огромним шумама, настањеној ратничким народом који је способан да се ослободи окова, партизански рат може се водити с много успеха. Тај рат, који се своди на операције до освајања градова, трајао би према овде изнесеној процени свега два месеца. За то време борци би стекли ратно искуство, навикли на ватру, подредили се дисциплини, извежбали се у вештини покретног ратовања. Постали би прави војници којима не би било тешко преузети офанзивне акције против турских гарнизона у градовима и спречити евентуално надирање већих формација из других области Турске. С обзиром на то да се ове веће операције нису могле замислити без коњице и артиљерије, додаје се да у земљи у којој има много коња и где су људи познати као добри коњаници, није тешко формирати одреде лаке коњице по узору на козачке. „Што се тиче артиљерије“, Комитет тврди да већ располаже с „неколико сакривених топова“, а да се могу наћи и у „тврђавама које се налазе у бедном стању“, тако да је лако изненадити њихову посаду и отети им потребне топове. За тобције ће се побринути Комитет, довешће их из Србије и Аустрије.

Из свега изложеног се закључује да су сви неопходни елементи за устанак ту, постоји и извршно тело, Комитет, које ће све организовати. Недостају само новчана средства, која се траже. Ако их добије, Комитет ће с успехом завршити подухват који мора да доведе до распадања Отоманског царства, а „можда“ и Аустријског.

Тако се завршава *Генерални план* тајног Централног комитета у Београду, који је предат амбасадору Русије у Аустрији Балабину. У примерку из Банове заоставштине, иако је Бановом руком написано да представља копију акта предатог Балабину, има неких разлика у тексту. Ту има још две завршне главе, са сумарним прегледом броја бораца и њиховог оружја, као и предвиђених трошкова за припреме устаничког подухвата. Ти бројеви се не поклапају са-

свим с онима које смо изложили на основу примерка из руских архива.

Према подацима који се наводе у београдској „копији“ Плана, у завршном поглављу о снагама оружаних одреда, од 70.000 бораца било би 32.000 Босанаца, 20.000 Мирдита, 8.000 из старе Србије, 7 до 8.000 из земаља изван Турске, „иностраних“, према граничном подручју, где би се они прикупљали, углавном из Србије и Хрватске, и 3.000 Црногораца. У вези с наоружањем каже се да Босанци могу имати 5.000 сакривених пушака, а не 10.000, као у овде штампаном и приказаном Плану. И пошто се ту рачуна са 10.000 мање наоружаних Мирдита и са 2.000 мање наоружаних Црногораца али и са 2.000 више „иностраних“ који добијају оружје од Комитета по овој калкулацији остаје без оружја 35.000 бораца. У вези с овим бројем од 35.000 бораца без оружја, ту се додаје да ће Комитет, осим тога што ће наоружати „иностране“ одреде, моћи купити још 10.000 пушака „тако да би требало да нам Русија пошаље 18.000 пушака“. (И у овој рачуници нешто није у реду. Прво, види се, по боји мастила, да је цифра од 18.000 накнадно исписана, као исправка раније неке цифре, изгледа 25.000. Друго, ако се изврши контрола рачунања, онда се може констатовати да је место 18.000 требало да стоји, односно да остане 25.000. Јер цифра од 18.000 добија се ако се од 35.000 одузима не 10.000 већ 17.000, тј. ако се на претходни број пушака — 10.000 —, за које се каже да ће набавити Комитет, дода број 7.000 — који је већ био једанпут наведен приликом израчунавања броја бораца који ће имати оружја — 20.000 Мирдита, 5.000 Босанаца, 2.000 Црногораца и 7.000 *иностраних*, с примедбом да ће ове потоње снабдети оружјем Комитет.) На крају, као и у раније изложеном примерку, каже се, да ће се муниција моћи набавити из Србије и Аустрије.

У последњој глави београдске „копије“ налази се спецификација трошкова у суми од 100.000 дуката, који се траже у виду зајма. Према овој спецификацији, трошкови су следећи:

1. за опрему одреда изван територије Турске, „иностраних“ одреда, најмање 30.000 дуката;

2. за куповину 10.000 пушака 20.000 дуката;

3. за складишта муниције, за поклоне Мирдитима, за трошкове агенција, за путовања и сл. око 25.000 дуката;

4. за издатке на устаничкој територији, док не почну притицати средства из пореских и других домаћих извора 25.000 дуката.

Излагањем и упоређивањем текстова *Мемоара* и *Генералног плана* београдског тајног Комитета, изложених у примерцима који су сачувани у Архиву Министарства иностраних дела Русије и личне архиве Матије Бана непобитно се утврђују извесни закључци у вези с питањима која су занимљива за историјску науку и литературу и на која су досада давани различити одговори. Не може се више сумњати у то да примерци из једног и другог архива представљају исти акт, односно иста акта. Разлике које постоје између једног и другог примерка су спорадичне и могу се објаснити. Истинити су наводи председника Комитета Матије Бана да их је уручио амбасадору Русије у Бечу Балабину. Неједнакости као и нетачности потичу из Бану својствених комбинаторских измена и допуна *ad hoc*, према моментаним приликама и потребама. Оне показују да се његови искази морају примити с резервом, али да се о њима мора водити рачуна јер нису без основе.

На седници Комитета од 23. септембра по ст. к. Бан је по повратку из Беча реферисао да је руски амбасадор истицао да Србија, као и Русија не би смеле у почетку да се званично умешају у устаничку акцију „да својим јавним мешањем не би дале повода обштој интервенцији европској“. На тај начин Србија би олакшала Русији да, позивајући се на принцип немешања, одврати друге силе од интервенције на страни Порте, слично као што су то тада чиниле Француска и Енглеска у одбрани ослободилачког покрета Италије у борби против Аустрије.

У вези са зајмом, према исказима Бана, амбасадор Балабин је обећао да ће приликом свог боравка у Варшави, поводом састанка руског и аустријског цара, настојати да издејствује помоћ руске владе. „Ако у томе не успе издејствоваће од поједини богати лица.“ Из Русије је већ иначе била стигла прва помоћ преко Аксакова у износу од 10.000 рубаља, из Московског словенског друштва.

Не улазећи овом приликом, на овом месту, у Банова излагања о акцијама Комитета, према одредбама Генералног плана и договорима с руским представницима, напомињем само да се Бан више пута у саобраћају с члановима Комитета, појединим политичким личностима, па и у молбама упућеним кнезу Михаилу позивао на разговоре и сугестије руских представника, нарочито амбасадора Балабина. Према реговању званичних кругова, тим његовим наводима се није много веровало на одлучујућим местима политичке и државне

хијерархије. И у историографији се појавила сумња у веродостојност његових исказа.

Остали су да се разјасне Банови наводи о преговорима с политичким личностима из Хрватске ради склапања „уговора“ о српско-хрватском споразуму за заједничку акцију у национално-ослободилачкој борби југословенских народа. Текст споразума представника Срба и Хрвата, нађен у препису међу његовим хартијама, који је он саставио и потписао као представник једне од уговорне стране још увек је споран. Међутим, таквом споразуму, и то у Бановој формулацији руски званични кругови придавали су велику важност.

У писму руског конзула Влангалија у Београду од 29. децембра 1860. (вероватно по ст. к.) стоји: „Хрвати разумеју важност положаја Београда, који доминира свим српским земљама у Турској као и Аустрији“. Даље се напомиње да су Хрвати послали свог „агента“ у Београд. „Овај емисар је Кнезу Михаилу изложио план“ једне јужнословенске конфедерације, састављене од Хрватске, Србије и Бугарске. „У исто време истиче се у принципу солидарност разних провинција Словена, и потреба да се узајамно подрже у часу кризе; ова идеја не може а да се не окуси“. („Cette idée ne peut manquer d'être goûtée“). Иако се овде у даљем тексту изражава неповерење према Бану, с напоменом да је непријатељски расположен према Русији (мишљења о Бану су увек па и овде контроверзна, једанпут се сматра пријатељем Русије и агентом Аустрије, други пут обратно) ипак је идентичност ових тврђења о српско-хрватском споразуму с Бановим наводима потпуна.

На највећу неверицу наишла је Банова изјава у писму Цветку Рајовићу, подпредседнику Државног савета, поверљивом човеку кнеза Михаила, а нарочито у писму директно упућеном кнезу уочи растурања Комитета, да је од Балабина сазнао да је Русија спремна да да српској влади зајам, којим би се покрили и издаци Комитета за ослободилачки покрет народа под Турском, и да је изненађена што се са званичне стране у Србији не показује више интересовања за тај зајам, као да се одустаје од ранијег захтева, и то у тренутку његовог испуњења. Та Банова изјава узимала се као један од најдрастичнијих доказа његових преувеличавања, његових претензија да себе и Комитет, којим наводно руководи а за који се и не зна, прикаже у вези са елитним и утицајним факторима, у националним, па чак интернационалним размерама.

Факсимил „Основи ратни“ од М. Бана

Faximilé des »Eléments de guerre« de M. Ban

У истини, и ова Банова изјава није без основа, иако је драматизирана, пренаглашена, лансирана тако да изазове што снажније дејство. Писмо које је руски амбасадор Балабин упутио из Беча, 21. априла/2. маја 1861. г. у виду тајног извештаја шефу Азијског департмана Министарства иностраних дела у Петрограду, Јегору Петровићу Ковалевском, сведочи о истинитости Банових навода да је био у вези с Балабином и да му је Балабин говорио о зајму који је Русија спремна да да Србији, уједно и Комитету, а према коме српски званични кругови сада показују непојмљиву индолентност.

У том писму, које овде објављујемо у целини,⁹ на руском језику, Балабин каже Ковалевском да одлука кнеза Михаила да одложи закључење зајма, одобреног одлуком највиших фактора, чини ништавним сва „наша стварања“ у вези с тајном организацијом о којој му је зимус говорио. На-

помиње да га је с планом руководства ове организације упознао прошле јесени Бан, с ким заједно раде већ познати Окан и Куртић, и који су примили извесну суму од приватних лица за спровођење тог плача. На њихову молбу да им издејствује даљу помоћ, одвратио је да ће се заузети за ово „дело“ ако оно „буде имало не офанзивни већ одбранбени карактер“, ако ће се њиме предупредити преурађене акције и ако га хоће употребити за заштиту народа од муслиманског фанатизма. По доласку у Петроград, упознао је Ковалевског с документима које је добио од Бана и са својим записима, забелешкама о Комитету. После неког времена примио је писмо од Бана да је упознао кнеза Михаила с организацијом, како је то он, Балабин, тражио, и да се Кнез сложио с Планом и с акцијом његових спроводника. Кад је после дошао кнежев изасланик, Мариновић, у Петроград с мисијом пријатељства и тражења зајма, онда су Балабин и конзул Влангали били једнодушни у томе да се државни зајам треба повезати с тражењем Комитета и једним делом употребити за планиране акције у одбрани народа под Турском. Требао је само да таторство над Комитетом преузме сам Кнез. Међутим, после кнежеве одлуке да се зајам одложи, Балабин сматра да му не преостаје друго него да изрази жаљење због обрта догађаја и наду да ће доћи време и за акције у корист угњетених народа под Турском.

У вези с надама које су биле улагане у личност кнеза Михаила и разочарања која су после уследила, занимљива су Банова писма уочи и после кнежеве наредбе да се забрани рад Комитета. У писму од 9/21. априла 1861, из Беча, одакле је поново покушао да издејствује руску помоћ, каже да „личност“, мислећи на кнеза, која је требало да узме у своје руке ствар Комитета, изгледа „плашљива и неодлучна. Она се не усуђује на повлачење, а неће да ризикује напредовање.“ Ово је писмо иначе карактеристично за Бана и ми га објављујемо у факсимилу. Предосећајући крај подухвата, већ тражи мецену за нове радове и прави планове за будуће акције. Његово је гесло „радити без престанка, ићи увек напред, везати непрестано беоцуге и проширити ланац. Несрећа онима који се заустављају! Они никада не стижу на циљ или стижу сувише касно“. Незгода је у томе што он напоре које улаже и у најидеалније подухвате везује сувише за материјална добра, стално алудира на новчана средства која му недостају и узалуд тражи од личности које претпостављају „путовања, светковине“ акцијама.

У писму Аксакову, 1. маја 1860 (сигурно по ст. к.), разочаран и огорчен после кнежеве наредбе да обустави рад Комитета, у који је уложио током протеклих месеци максимум жара, труда, наде, казује „... ја се гушим у овој тескобној атмосфери Београда, треба ми хоризонт који је шири, где се душе отварају смелије и срца бију женерозније, где човек не ризикује да постане страшни мизантроп“. Зато хоће да напусти Београд, да се посвети омиљеној литератури, да отпутује далеко. Али и у најпоетскијем романтичном расположењу, он је толико реалиста да не напушта средину у којој и поред свих тескоба и тегоба највише налази простора за радове и планове, којима се заноси, узбуђује јавност, почесто компромитује себе и околину, али у којима понекад се огледају идеали поколења, назиру визије народа, предсказују дела будућности.

Прилози Mémoire

Ayant la mission de me faire l'organe des intérêts des slaves méridionaux, je crois faire une démarche utile à leur cause autant qu'agréable à V. Exc. en Lui donnant des renseignements exact sur les sentiments et les opinions de nos peuples tant par rapport à leur avenir qu'à la politique russe.

Tous ces peuples, en Turquie aussi bien qu'en Autriche, s'efforcent de reconquérir une complète autonomie sous leurs Gouvernements actuels pour s'en débarrasser à la première occasion favorable, et reconstruire leur ancien passé historique. Tant qu'il ne s'agira que de l'émancipation ils seront toujours prêts à se soutenir mutuellement; mais lorsqu'ils en viendront au point de se constituer indépendamment, chacun tâchera de refaire son passé de l'époque culminante au détriment des autres. Une confédération sagement combinée sous la présidence de la Russie pourrait seule les préserver d'une lutte internationale.

L'idée d'une telle confédération commence déjà à poindre dans nos têtes les plus pensantes, et cette idée qui calme toutes les appréhensions satisfait à tous les intérêts locaux et garantit l'égalité internationale, dont les peuples de notre race sont jaloux au plus haut point, me semble irrécusablement destinée à faire son chemin.

Les Serbes, les Croates et les Bulgares, incapables de se constituer en un seul état, peuvent bien en former deux ou trois distincts, mais confédérés pour se lier à leur tour à la Russie, et par une action commune en refoulant l'élément grec dans ses limites naturelles pour en dégager la Roumélie et en rassurant de plus en plus les Hongrois et les Valaques, aider d'un côté la Russie à s'asseoir sur le Bosphore qui est indispensable à sa surêté et à s'emparer d'une frontière naturelle en Moldavie et sur les Car-

pathes et de l'autre tendre la main aux Moraves et aux Bohêmes pour renverser l'Autriche et achever le triomphe de la confédération générale des slaves.

Dans cet état ils devront attendre que l'idée unitaire imposée par les inconvénients du système fédératif et par les nouvelles combinaisons politiques qui semblent devoir inmanquablement se former en Europe, ait triomphé des obstacles que soulèvent à présent les passions des tribus, pour accomplir leur fusion totale, pareille à celle qui se fait actuellement en Italie, et destinée à faire des Slaves l'Etat le plus vaste, le plus fort et le plus durable qui ait jamais existé.

Telle est Excellence l'opinion des individus les plus remarquables parmi les Slaves du Sud sur la marche politique qu'ils ont à faire. Sans vouloir la commenter je ne fais que la constater. Ils ne pensent arriver à l'unité qu'en traversant la confédération.

Ce ne sont pas seulement les passions des tribus, les intérêts personnels et locaux qui les retiennent d'aller tout droit à l'unité, c'est aussi l'absence des moyens indispensables à rendre l'unité acceptable, tels que, entre autres, une écriture et un idiome international commun, l'assimilation possible de l'état social, etc. etc. et surtout les difficultés insurmontables que met la diplomatie Européenne à la réalisation du panslavisme fusionné.

Toutes ces raisons unies à la politique que le Cabinet de St. Petersbourg a tenu presque constamment à l'égard des Slaves en général, politique qu'ils trouvent plutôt hostile que favorable à leur cause, Vous éclaireront Excellence sur la source du revirement qui depuis quelque temps s'est opéré dans l'opinion de nos hommes les plus éclairés en faveur de la France et contre la Russie. Ce revirement exploité habilement par le Cabt. des Tuilleries et vu avec satisfaction par l'Angleterre et par la Russie allait toujours en croissant de manière que la classe éclairée aurait fini par échapper complètement à la Russie sans l'apparition du ministère Gortchacow, qui nous semble présager l'inauguration d'une politique réellement slave au sein du Cabt. russe.

Il est vrai que la masse orthodoxe du peuple avait toujours gardé ses anciennes sympathies à la Russie, mais celle-ci s'exposerait à une grande déception si elle comptait sérieusement sur un résultat positif de sympathies qui ne seraient pas appuyées par les hommes plus intelligents de nos pays. Si ceux-ci impriment partout les tendances aux masses, cela arrive surtout chez nous, où le bas peuple manquant tout à fait d'initiative ainsi que d'assurance dans sa portée intellectuelle, n'ose rien de lui même et aux moments décisifs s'en rapporte en toute affaire à ceux d'entre les siens qu'il connaît plus aptes à bien conduire ses véritables intérêts.

Du reste les masses ne sympathisaient pour la Russie que dans la conviction que c'est la seule puissance qui s'intéresse aux chrétiens et prépare leur émancipation. Mais comme d'une part leur espoir a été déçu en bien des circon-

stances, et que le l'autre, tout en entendant les fréquents murmurs dirigé contre la politique russe par des hommes instruits, elles commencent à connaître par le moyen des journaux la puissance et la politique des autres nations européennes ainsi que de ressentir les effets de la protection que leur donnaient tous les consuls indistinctement, tout cela a concouru à ébranler dans nos masses aussi les anciens sentiments exclusifs pour la Russie et les a disposées à se jeter indifféremment dans les bras de quiconque voudrait le premier aider leur délivrance.

Ainsi la Russie, je ne dois pas le dissimuler à V. Exc. a perdu peu à peu et insensiblement beaucoup de terrain en Orient et son influence surtout après la guerre de Crimée y a été paralysée avec succès. Si les agens diplomatiques en Turquie se laissent aveugler par les quelques indigènes peu considérables qui s'attachent à eux soit par un calcul personnel soit par un reste de véritable sympathie, si contents des apparences ces agens négligent d'approfondir la véritable situation, ou bien ils la dissimulent à St. Pétersbourg, le Gouvernement russe se trouve exposé à faire de faux calculs qui nuisent toujours à la marche politique.

Mais, je crois ne pouvoir mieux faire saisir à V. Exc. l'état de la situation qu'en Lui exposant les pensées qui se font jour dans nos pays. Les voici en résumé:

»La Russie est une grande puissance essentiellement slave. En embrassant le plan d'une organisation politique des slaves, raisonnable et possible dans les circonstances actuelles tout slaves qu'européennes, son gouvernement se créerait une immense influence dans toute l'étendue de l'Europe Orientale par l'existence de vingt deux millions de slaves répandus en Turquie, en Autriche et en Prusse. Elle les dominerait d'abord moralement pour en faire bientôt des confédérés sûrs et puissants. Mais au lieu de chercher le développement de toutes ses forces morales et physiques dans son élément naturel et de manière graduelle, elle s'abandonne dans la vieille politique russo-allemande, pour chercher dans les combinaisons politiques des Cours européennes l'opportunité de partager la Turquie et de démembrement l'Autriche, et arriver ainsi tout d'un coup à la fusion des slaves. Sa constance à poursuivre ce but lui est grandement nuisible autant qu'à nous mêmes. L'expérience nous apprend d'un côté que les alliances européennes ne sont pour la Russie ni loyales, ni durables et qu'elles se changeront en coalitions formidables toutes les fois que le Gouvernement russe tentera d'en venir à un résultat définitif. D'autre part nous voyons que ce gouvernement s'affaiblit ainsi par la diminution de son influence chez les slaves, tout en attirant sur nous les méfiances et même l'hostilité des Cours européennes. C'est ce qui fait écarter indéfiniment l'époque de notre délivrance, qui rend suspect aux Turcs tout mouvement progressif des Slaves, fût il des plus innocents, et fait peser lourdement leur joug sur eux. En un mot par cette politique la Russie n'atteint pas un but et nous fait manquer le notre.

A notre avis elle réussirait avec plus de certitude et moins de sacrifices et de retard en

adoptant une politique toute nationale, qui consisterait à ne pas s'isoler de l'Europe, mais du reste à avoir constamment en vue la délivrance des Slaves par eux-mêmes, en leur fournissant à cet effet les moyens de prendre à leur risque et pour leur compte une forte initiative et en se ménageant par une neutralité apparente la liberté d'action pour le moment qu'il faudra les soutenir sur le terrain diplomatique.

„Les slaves fournis de moyens et défendus par la Russie à l'aide du principe de non intervention, adopté en Italie, présenteraient bientôt les uns après les autres des faits accomplis qui débarrasseraient la Russie de tous les obstacles qu'on oppose à sa marche.»

Tels sont, Excellence, les raisonnements qui se font dans nos cercles les plus éclairés. Le Gouvernement Impérial ne doit pas les ignorer.

A peine les slaves du Sud avaient-ils entrevu une politique nationale dans les réformes intérieures du nouvel Empereur et dans l'action extérieure du Prince Gortchacow, qu'ils ont tous fixé le regard sur le Nord. En même temps les nouveaux travaux littéraires de Moscou et de St. Pétersbourg vinrent les confirmer dans l'opinion qu'en Russie gouvernants et littérateurs inauguraient réellement une ère nouvelle, toute nationale pour les Slaves. Le nom du Prince Gortchacow semble devenir pour eux le mot de ralliement; et si cet homme supérieur parvient à faire prévaloir définitivement la politique Slave auprès de l'Empereur il deviendra l'objet d'un véritable culte de notre part, et sa popularité slave le mettra en état d'accomplir des projets grandieux, capables d'en faire l'homme politique le plus éminent de son pays et de toute la race.

Mais malheureusement à l'heure qu'il est nous subissons déjà une déception amère causée par la nouvelle d'un rapprochement entre la Russie et l'Autriche. Ce fait interprété comme un retour à la vieille politique, nous jette dans un profond abattement. On se demande jusqu'où ira ce rapprochement et à quelles conditions se fera-t-il? S'il se limite du côté russe à la révision du Traité de Paris et à une intervention en Bulgarie dans le cas de la reproduction des faits du Liban, et du côté autrichien à un appui moral en Hongrie pour le cas d'une guerre italienne, les slaves du Sud n'auraient qu'à y applaudir, mais leur découragement deviendrait extrême si le Gouvernement russe se prêtait au projet d'une intervention autrichienne en Bosnie sous quelque prétexte que ce soit. Dans ce cas il ne leur resterait qu'à se cramponner malgré eux à la maison d'Habsbourg, pour consommer à l'aide de son intervention leur délivrance et se donner à elle. Dès lors l'idée d'annexer à l'Autriche tous les autres slaves, qui ne sont pas soumis à la Russie, pour en faire l'élément prédominant, gagnerait vite du terrain et finirait par scinder en deux la famille slave. La Russie aurait constamment devant elle une Autriche rajeunie, forte, lui étant naturellement hostile, capable de causer des embarras en Pologne et d'entraver tous les desseins russes du côté de l'Europe.

C'est ainsi qu'on entrevoit les résultats de ce rapprochement si la Russie l'opère en sacrifiant les intérêts des Slaves du Sud.

J'aurai l'honneur d'exposer à V. Exc. le désir et les moyens qu'a l'Autriche pour atteindre ces résultats, dans un autre mémoire que je m'empresserai de Vous adresser, Excellence, à mon prochain retour de Croatie, où je me rends pour sonder le terrain politique et me mettre en état de mieux approfondir cette question importante.

Je prie V. Exc. d'agréer l'expression de ma profonde estime et de mon dévouement inaltérable.

PLAN GÉNÉRAL

I. But et voies de l'entreprise

Le but de l'entreprise est de délivrer du joug ottoman les provinces habitées par la race serbe, afin de former par leur agrégation à la principauté de Serbie un état, si non bien vaste et fort, suffisant au moins à aider avec efficacité l'accomplissement des destinées slaves dans le Sud de l'Europe. — Ainsi l'on ne songe pas encore à une complète indépendance, mais à une simple émancipation dans les conditions du vasselage faites à la nation Serbe par les sultans Murat I et Mahomet II. Le mouvement sera fait à titre de réintégration des droits nationaux, retirés abusivement par la Porte ottomane.

La réalisation de cette entreprise est possible de deux manières: ou par une insurrection du peuple, ou par l'invasion d'une armée étrangère. — L'un et l'autre de ces moyens offrent des avantages ainsi que des inconvénients. Si une insurrection arriverait plus péniblement à son but qu'une invasion à cause de la dissidence religieuse entre les orthodoxes et les catholiques et du manque de moyens matériels, elle offrirait néanmoins l'avantage énorme de ne pas fournir aux puissances européennes aucun prétexte plausible d'intervention, que d'ailleurs une invasion quelconque, vint elle-même de la Serbie, ne manquerait pas de provoquer. Or comme il n'est pas absolument impossible de trouver les moyens nécessaires, moins encore de composer les dissidences religieuses entre les chrétiens des deux rites en vue d'une délivrance commune, et qu'au contraire une intervention armée exposerait au plus grand risque ses propres succès, et ruinerait pour longtemps le triomphe de la cause entière, nous nous décidons définitivement pour l'insurrection.

Afin d'en assurer le succès il ne suffit pas de bien organiser le mouvement au point de vue militaire. Sans rien négliger sous ce rapport, il est pourtant bien autrement important de l'organiser prudemment au point de vue administratif et diplomatique. Mais c'est surtout la question administrative, c'est-à-dire, le règlement d'un nouvel ordre social à introduire dès le début, ainsi que celui d'une administration simple mais capable de prévenir le chaos et de fournir régulièrement à l'insurrection tous les moyens nécessaires de finance, d'approvisionnement et de recrutement, c'est surtout ce point qui doit faciliter le succès. Car si d'une part la vue d'une insurrection générale des chrétiens organisée

de manière à pouvoir se soutenir frapperait de terreur les turcs indigènes, de l'autre une sage combinaison de leurs intérêts avec ceux des chrétiens, promulguée et appliquée dès le commencement même en leur ouvrant la perspective d'une situation à laquelle ils ne s'attendraient guère, leur ferait bientôt déposer les armes. La diplomatie à son tour en voyant les chrétiens se conduire avec modération et générosité envers les turcs indigènes et respectant en même temps les principes généralement adoptés par l'Europe à l'égard de l'Empire ottoman, ne saurait, surtout après les massacres de Syrie qu'accepter un fait accompli avec célérité, magnanimité et bonheur par la population même sans aucune assistance étrangère.

II. Organes de l'entreprise

L'organe principal, le moteur de tout, est le comité secret de Belgrade, composé de six individus, liés par un serment solennel de ne jamais abandonner l'entreprise, d'y travailler assidument par tous les moyens possibles, au prix de tous les sacrifices personnels et d'en garder toujours le plus profond secret. Ce Comité portera le nom de *Comité Central*, et en cas d'opportunité il pourra créer autant de filiales qu'il jugera à propos.

Son premier soin sera de faire un choix judicieux d'hommes sûrs et capables, qu'il placera en qualité d'agents sur la frontière de toutes les provinces destinées à être le théâtre de l'action. c. à d. sur la frontière dalmato-herzégovinienne, croato- et slovaco-bosniaque, serbo-bosniaque, serbo-moesienne et serbo-mirdite.

Ces agents seront également assermentés et recevront une solde. Connus uniquement du Comité, ils en ignoreront l'existence, le personnel et l'action, et ne se connaîtront pas même entre eux. Chaque membre du Comité central aura sous sa dépendance un nombre d'agent, avec lequel il correspondra exclusivement.

Tout agent ayant prêté serment sera averti qu'il y a des individus chargés de le tuer en cas de trahison, où même de simple indiscrétion. La solennité du serment uni à la crainte d'une pareille punition est chez les individus de notre race le moyen le plus efficace d'en assurer la fidélité et le silence.

Quoiqu'on n'aura affaire qu'à des hommes connus et parfaitement sûrs, ces mesures de précaution sont néanmoins indispensables; puisque en supposant le cas d'une indiscrétion ou d'une trahison, l'existence et l'action du Comité central ne sauraient pas être révélées, et il n'y aurait qu'un seul membre du Comité compromis.

Chaque agent aura à sa disposition un courrier également assermenté et payé. Par ce canal il entretiendra, à voix, des relations avec l'intérieur de la Turquie sur une étendue géographique donnée. Là il devra avoir dans tout endroit de quelque importance une intelligence au moins, et deux partout où la population est mêlée d'orthodoxes et de catholiques. Pourtant il aura

en cela la plus grande précaution. Mieux vaut n'avoir aucune intelligence dans un endroit que de s'ouvrir à des gens dont on n'est parfaitement sûr. C'est à l'agent même qu'on laissera le choix des individus auxquels il aura affaire, mais toute la responsabilité pèsera sur lui. Il les soumettra partout où il sera possible au même serment, et en cas d'infraction à la même punition, au risque de la subir lui-même. — Tel sera le personnel destiné à préparer le mouvement.

III. Action du Comité central

Le premier soin du Comité sera de s'assurer des sommes indispensables à son action préparatoire, et à la réalisation du mouvement. A cette fin il devra faire un emprunt de 100.000# autrichiens soit en Russie, soit chez les grecs, soit en Autriche. L'emprunt doit être effectué jusqu'à la fin de cette année; mais une avance de trois milles ducats doit être faite au Comité jusqu'à la fin du Septembre en plus tard.

Un quart de cette somme doit être affecté à l'équipement complet de 5000 hommes qu'on formera en bandes sur la frontière. Un autre quart formera la réserve avec laquelle on fera face aux dépenses du moment à l'époque de son début. La seconde moitié de la somme servira à créer des dépôts de fusils, de poudre, de biscuit, de sandales et de tout l'appareil pour les blessés, ainsi qu'à payer les agents et leurs courriers et à toute autre dépense.

Dès que le Comité aura touché l'avance de 3000 ducats, il nommera immédiatement les agents et les courriers, et il entrera en pourparlers avec les Mirdites et les Croates. On gagnera les évêques indigènes des mirdites et leurs principaux chefs par des présents, avec la promesse d'une propriété foncière et d'un salaire régulier après la délivrance. Ces chefs n'étant stimulés par aucun principe national doivent être gagnés à notre cause par une large compensation matérielle et on leur tiendra religieusement la parole. Quant aux Croates il ne faut leur faire d'ouvertures qu'avec une extrême réserve, dont on ne se départira qu'après s'être assurés d'un concours loyal de leur part. Si l'on n'obtient pas ce résultat alors on doit faire semblant de s'associer à leur vues et on les fera agir à leur insu dans notre but. Mais si l'emprunt, échoué en Russie vient à être consacré par l'Autriche, alors force sera de travailler loyalement d'après le plan que les Croates se sont proposé. Dans ce cas le slavisme restera pour longtemps, peut-être pour toujours, scindé en deux, mais nous aurons épuisé tous les moyens pour prévenir ce malheur national.

Quant à la Serbie on n'en exigera qu'une certaine quantité de poudre et la liberté pour le Comité secret d'organiser et d'effectuer l'insurrection, bien entendu de manière à ne pas la compromettre ostensiblement. Comme le gouv. Serbe s'occupe en ce moment de l'organisation des émigrés bosniaques revenus de leur expédition inscencée de cet été, et qu'il en confie la garde aux individus qu'il connaît être désignés pour former le Comité central il est à présumer que le gouv. serbe satisfaira nos

exigences. En tout cas l'opinion publique dans la Principauté est tellement prononcée pour l'insurrection des chrétiens, que le peuple braverait tous les obstacles qu'on voudrait lui opposer sous ce rapport, dès qu'il serait informé que le mouvement est prêt à éclater. Pourtant si l'emprunt échoue en Russie, alors le Comité central se retirera en Autriche en ne laissant en Serbie qu'une filiale, autant pour moins compromettre la Serbie que pour avoir en Autriche une plus grande liberté d'action.

Après avoir noué toutes ses relations étrangères le Comité accèdera au grand travail intérieur en faisant élaborer ce qui suit:

1) Un plan général de campagne, qui commencera par la guerre des partisans pour finir par la grande guerre. A cet effet on fera réimprimer en langue Serbe la meilleure carte de la Turquie d'Europe qui existe et les 2 brochures de Mr. Ban, portant le titre La guerre des partisans et principes généraux de guerre. Cartes et brochures seront distribuées à temps aux chefs des bandes pour qu'ils en fassent l'objet de leurs études.

2) L'organisation du gouv. provisoire qui sera organisé de manière à ôter aux chefs militaires la possibilité de se rendre tout puissants et de donner carrière à leur ambition personnelle.

3) Le projet d'une organisation politique provisoire ayant pour but de faciliter le prélèvement de l'impôt, l'envoi régulier des vivres, des munitions et des recrues à l'armée, la transmission des ordres, proclamations, lettres, etc. etc. A cet effet on formera dans chaque commune, du moment même qu'elle sera redevenue libre un conseil fédéral ou *odbor*, chargé de toutes les fonctions administratives. Tous les conseils communaux d'une Nahia dépendront de celui du chef-lieu, ceux-ci, étant sous la dépendance du Gouv. provisoire, qui sera constitué des membres du Comité central et autres individus les plus remarquables du pays dès que les bandes après avoir chassé les Turcs dans les villes, se seront réunies en coups d'armée.

4) Le projet d'une réforme sociale tendante à échanger l'actuel système féodal contre un autre qui en laissant aux seigneurs turcs une existence honnête, relèvera la condition des chrétiens. Une proclamation lancée dans tout le pays au moment même qu'éclatera la révolution fera connaître ces dispositions aux Turcs. Elles pourtant ne seront appliquées qu'à ceux d'entre eux qui auront déposé à temps les armes.

5) Toutes les proclamations dirigées aux indigènes orthodoxes, catholiques et musulmans, aux peuples et aux gouvts d'Europe, la pétition à la S. Porte, les actes aux différents consuls résidant dans le pays. On fera faire de tout cela le nombre nécessaire de copies et l'on préparera même plusieurs articles pour les journaux d'Europe.

6) Une brochure en langue française tendant à constater historiquement les droits acquis à la nation Serbe dans l'Empire ottoman. Cette brochure qui sera précédée d'une préface politique adoptée aux besoins du moment, paraîtra à Paris à la même époque que l'éclat révolutionnaire aura lieu.

7) L'organisation de l'assemblée nationale dans un sens purement slave. Cette assemblée sera convoquée à la fin pour décréter la constitution des pays émancipés, et leur incorporation à la Principauté de Serbie.

Le Comité central tout en s'occupant de ces travaux qui doivent être achevés jusqu'à la fin de l'année, réunira peu à peu et secrètement les dépôts d'armes et de munitions. Ces dépôts seront fait auprès des individus dont la fidélité et l'abnégation patriotique ont été déjà mises à l'épreuve.

IV. Action des agens

Les agens devront recueillir et remettre aux membres respectifs du Comité les renseignements suivants:

1. Le nombre, le nom et la situation de chaque ville, bourgade et village de leur dépendance, ainsi que de chaque forteresse, en indiquant l'état matériel et militaire, et s'il y a ou non possibilité de les prendre par surprise.

2. Le nombre des musulmans, des orthodoxes et des catholiques de chaque endroit aptes aux armes, ainsi que la quantité et la qualité des armes qu'y possèdent les chrétiens.

3. Les dépôts turcs d'armes et de vivres s'il y en a.

4. La configuration du sol, les rivières et leurs endroits de passage, les montagnes, les bois aptes à la défense, les défilés, les routes.

5. Le nom des musulmans les plus considérables et des chrétiens les plus aisés de chaque endroit.

6. Le nom de tous les chrétiens avec lesquels ils aurait noué des relations, et l'indication spéciale de ceux qu'on pourra prendre de préférence dans l'administration locale, ou bien utiliser dans l'armée.

On dressera de tous ces renseignements un catalogue régulier qui restera auprès du Comité central. Chaque chef de bande et de corps d'armée en aura l'extrait de la partie relative à l'endroit qui doit être le théâtre de son action. Tous les agens seront faits plus tard ou *tisoutchnitzi* ou *Serdars*.

IV. Mouvement

Ce sont les bandes composées à l'étranger et comptant 5000. combattants des plus hardis et complètement équipés, qui commenceront le mouvement, en entrant dans le pays par différents points sur toute la ligne des frontières. En même temps la révolution éclatera sur deux points à l'intérieur. On prendra par surprise toutes les forteresses de la frontière qu'on pourra. Partout ailleurs la population se tiendra tranquille en attendant que les bandes aient pénétrés jusqu'à elles. A mesure que celles-ci avanceront, elles formeront des bandes indigènes en leur fournissant les armes disponibles et en donnant tous les ordres nécessaires. En

partant d'un endroit elles y laisseront un conseil communal dument organisé.

Les Mirdites qui peuvent mettre sur pied 30.000 hommes feront une invasion dans la macédoine autant pour y défendre l'élément slave contre les Turcs indigènes et retenir le débordement des Hétéries grecques que pour créer une diversion aux troupes ottomanes qui pourraient venir du côté de la Roumalie. Outre cela on fera avancer 5000 Mirdites dans la Bosnie pour y avoir une masse compacte destinée à protéger le Comité central à soutenir l'action des bandes et à servir de noyau à l'armée principale.

Dès que les bandes auront comme un réseau couvert le pays et forcé les Turcs de se retirer avec leurs familles dans l'enceinte des villes, elles laisseront des forces suffisantes sur tous les points importants pour maintenir les adversaires dans l'impossibilité de correspondre et de se contrôler et renverront le reste se concentrer au corps d'armée dans les endroits désignés par le plan de campagne.

C'est alors qu'on procédera à l'attaque des villes, en épargnant celles qui se rendront et en châtiant les autres qui feront de la résistance. Celle-ci ne saurait être longue ni désespérée vu que les musulmans auront été rassurés par les proclamations et par la conduite entière des chrétiens, et que de l'autre part ayant avec eux leurs femmes et leurs enfants ils se hâteront de les sauver, elles, soi-même et leur fortune de la ruine certaine qu'amènerait leur résistance.

Tout semble annoncer que la question orientale entre dans une phase qui n'est pas éloignée de son dénouement final. La guerre de Crimée, le Traité de Paris, la guerre d'Italie l'ont fait murir parmi les populations même de la péninsule orientale, les événements de Syrie la précipitant en ce moment sur le terrain politique. Tandis que les Hongrois et les Croates s'efforcent de reconquérir leur ancienne existence politique, que les Valaques s'agitent dans le sens unitaire et les Bulgares cachent sous la question religieuse une question éminent politique, les Bosniaques depuis trois ans luttent partiellement ayant pour eux les plus vives sympathies des Serbes de la Principauté, du Monténégro et de la Dalmatie, et celle des Croates et des Slavons. La Bosnie entourée de toutes ces populations guerrières en sera aidée très efficacement dès qu'il s'y fera un mouvement général. Pour le rendre tel il ne faut que des moyens pécuniaires et quelques individus capables de le diriger sous le rapport stratégique autant que sous celui d'une organisation administrative suffisante pour recueillir l'impôt et alimenter régulièrement l'armée de soldats, de munitions et de vivres. — A cet effet il s'est formé à Belgrade un Comité secret composé pour le moment de quatre individus seulement, c'est-à-dire d'un particulier de Bosnie, qui a été le moteur de tous les mouvements qui y ont eu lieu jusqu'à présent, d'un Archiprêtre bosniaque réfugié en Serbie pour y avoir également pris part, d'un employé serbe et d'un publiciste qui depuis onze ans travaille à l'émancipation de ce pays. — Le Comité a des relations importantes en Slavonie, en Croatie et en Dalmatie ainsi que avec les Mirdites de

l'Albanie, et tandis qu'il peut lancer de tous ces pays en Bosnie des bandes armées, il peut pousser les Mirdites à opérer une diversion aux forces ottomanes qui viendraient de la Roumalie. Le Comité en outre dispose en Serbie de plusieurs employés très intelligents et d'officiers de tout rang et de toute arme, ayant fait leurs études à l'étranger et tout prêts à quitter leur poste pour se dévouer à la cause nationale.

Vu que l'Autriche après la perte de la Lombardie travaille plus vivement que jamais la Bosnie par sa propagande et que les chrétiens de ces provinces dans leur situation désespérée sont prêts à se jeter dans les bras de quiconque leur offrirait un secours et vue que les nouvelles tendances de plusieurs cours et la situation générale de l'Europe nous semblent être plutôt favorables que non, le Comité s'est décidé de ne plus attendre, mais de tenter au printemps prochain l'émancipation de la Bosnie par la force des armes, et sur la base des privilèges autonomiques accordés à cette province par Mohamet II, privilèges dont les renégats Bosniaques ont été jusqu'à présent les seuls dépositaires.

Pour empêcher toute intervention armée de Puissances étrangères le Comité évite de s'adresser à aucune d'elles et il opine que le Gouvt. Serbe lui-même doit rester neutre dans la lutte, tout en la favorisant secrètement. Ce sera un procès intenté uniquement par le peuple bosniaque au Sultan. On commencera le mouvement avec des bandes organisées dans les provinces adjacentes. Ces bandes soulèveront le peuple pour le concentrer dans des endroits donnés et y former des coups d'armée auxquels on aura tracé d'avance leur ligne d'opération.

Le Comité disposant du personnel nécessaire, n'a besoin que de l'argent indispensable pour équiper les bandes étrangères et les introduire en Bosnie. A cet effet il s'adresse avant tout au parti national de la Russie en lui demandant un emprunt de cinquante mille ducats autrichiens pour le moins. Le Comité aime à espérer que cette coopération fraternelle ne lui sera pas refusé autant en vertu des principes généraux que ce parti professe, que dans le but de jeter les bases à une sérieuse entente entre les deux branches les plus éloignées de la race slave.

V. Organisation de la milice

Chaque bande comptera 25 individus avec son tchetnik ou chef. Quatre bandes formeront une satnia dirigée par un satnik. Cinq satnias formeront une droujina, commandée par un starosta. Deux droujinas constitueront la Tissoutchina ayant un tissoutchnik pour commandant.

Cinq tissoutchina formeront une serdarie, dont le chef sera nommé Serdar. Il faudra 3 serdarie pour former un corps d'armée de 15.000 combattants. A sa tête il y aura un Voievoda.

Le Comité central, avant que l'insurrection éclatât, nommera tous les chefs des bandes étrangères, tous les serdars, les voievodes et le commandant en chef. Quant aux satniks, ils seront nommés plus tard par les serdars, les starostas et les Tissoutchniks par les Voievodes.

Le commandant en chef, les serdars et les voievodes doivent avoir été militaires, ayant fait la guerre ou en connaissant la théorie. Les autres chefs, en défaut de militaires, seront pris parmi les particuliers recommandables par leur courage et leur patriotisme, et connaissant le pays au point de vue topographique.

Tout cet état major, excepté le commandant en chef et les quatre voievodes, entrera dans le pays à la suite des bandes étrangères portant avec lui toutes les instructions relatives à leurs mouvements partiels. Les voievodes attendront aux frontières que l'action des bandes fut suffisamment développée pour opérer leur jonction. Le commandant en chef se mettra à la tête de 5000 mirdites destinés à faire irruption en Bosnie. A l'abri de cette serdarie compacte, qui en grossissant deviendra une armée de réserve, marchera aussi le Comité central pour se constituer en Gouvernement provisoire et se fixer dans un endroit central et sûr.

Chaque bande, en entrant dans le pays, marchera tout droit à la position qui lui sera désignée et d'où elle pourra dominer tout le pays d'alentour.

A mesure que les chrétiens, enhardis par ses excursions et poussés par les individus choisis par les agens, viendront la grossir, la bande étrangère formera des bandes indigènes en donnant à chacune un des siens pour chef. Ces bandes indigènes en formeront d'autres à leur tour, jusqu'à ce qu'elles aient occupé toute une Nahie. C'est alors qu'elles se formeront en droujina en Tissoutchine et en Serdaries. Après qu'on aura achevé cette organisation dans toutes les nahias, les voievodes passeront la frontière pour opérer leur jonction définitive et cerner les villes et les forteresses refusant de se rendre.

Le commandant en chef qui dirigera toutes ces opérations se tiendra prêt avec l'armée de réserve pour voler partout où le besoin se ferait sentir, et surtout pour s'opposer à l'armée ottomane, dans le cas que celle-ci parvient à forcer le défilé de Mitrovitza confié à la garde des mirdites mêlés aux Serbes.

C'est dans ce paysage sauvage et montagneux, couverts à l'Est par la Serbie, à l'Ouest par le Monténégro, gardés au Sud par les Serbo-mirdites et au Nord par la milice bosniaque, où la grosse artillerie ne peut pas agir ni la cavalerie ennemie se développer, que les chrétiens devront accepter une bataille en règle, dans laquelle l'armée ottomane, selon toute probabilité, ne manquerait pas d'être entièrement écrasée.

Les forces dont pourront disposer les chrétiens pourront être évaluées à 70.000 combattants

distribués ainsi: 30.000 mirdites, 30.000 Bosniaques, 5.000 en bandes étrangères et autres 5.000 monténégrins. Ceux-ci, à la vue d'une insurrection générale accourront d'eux-mêmes.

Pour utiliser toute cette masse il nous faut surtout des fusils et des munitions. Les mirdites et les monténégrins étant bien armés n'ont besoin que des munitions; le Comité équipera les bandes, il pourra en outre acheter 10.000 fusils pour être distribués. Les bosniaques auront 10.000 fusils cachés. On aura ainsi 55.000 hommes armés et 15.000 en resteront sans armes. Quant aux munitions on pourra suffisamment en retirer de l'Autriche et de la Serbie pour de l'argent.

Ce n'est qu'une mince esquisse de l'organisation de la milice telle que le Comité la conçoit en ce moment. Ce sont les hommes compétents, destinés à tracer le plan de campagne qui s'occuperont également de la force armée et de tout ce qui la regarde.

Dans un pays tout entrecoupé par de nombreuses rivières, parsemé de grandes montagnes et hérissé de bois énormes, habité par une population belliqueuse et ardente de secouer le joug, la guerre de partisans est très facile à mener. Cette guerre qui ne peut durer au delà de deux mois offre de plus un grand avantage, celui de donner le temps et l'opportunité aux chrétiens de s'habituer au feu, à la régularité des mouvements et à la discipline, avant de se concentrer en corps d'armée. Préparés ainsi ils seront parfaitement en état de soutenir des batailles rangées. Il est vrai qu'il leur faut pour cela de la cavalerie et de l'artillerie, mais le pays abondant en chevaux et les chrétiens étant de bons cavaliers, il sera aisé de former une cavalerie légère à l'instar de celle des cosaques. Quant à l'artillerie, nous avons déjà quelques canons cachés et l'on pourra se procurer dans les forteresses qui se trouvent dans un état pitoyable et sont faciles à surprendre. On tirera de la Serbie et même de l'Autriche des canoniers qui ont fini leur service.

Il résulte de tout ce que je viens d'exposer que tous les éléments indispensables au service de l'insurrection sont là; il n'y manque qu'une force organisatrice que le Comité se flatte de posséder en partie et de trouver ce qui lui manque, tout ce qu'il lui faut à présent ce sont les moyens pécuniaires qu'il demande. En les lui fournissant secrètement il achèvera avec bonheur une entreprise capable de préparer en peu de temps et plus efficacement que toute autre, la dissolution de l'Empire ottoman et peut être de celui d'Autriche.

31. Août 1860.

БАЛАБИН — Е. П. КОВАЛЕВСКОМУ

Вена. 21 апреля/2 мая 1861.

Секретно.

Милостивый Государь
Егоръ Петровичъ,

Князь Сербский, как изволили усмотреть из секретной депеши Полковника Влангали,

положил отсрочить заключение займа, на которое последовало по его ходатайству Высочайше разрешение. Въ сегодняшней моей къ Вам депеше я изложилъ причины побудившия къ тому Его Светлость; но причины ли это действительго или предлоги, — я не могу ска-

затъ за неимениемъ достаточных на то данных. До получения же таковыхъ я никакъ не могу разделить мнение Князя: покупка оружия едва-ли ныне труднее прежняго, скупшину и следовательно гласность можно обойти, наконецъ имея съ нашей стороны полное обезпечение Князь могъ бы легко найти у банкировъ нужныя средства. Къ тому же я не вижу чтобы обстоятельства так поправились чтобы успокоить насъ на счетъ участи нашихъ единоверцевъ.

Между темъ решение Сербского Князя уничтожаетъ все старания наши къ устройству секретного управления о которомъ я зимой имелъ честь представить Вашему Превосходительству.

Позвольте напомнить ходъ этого дела. Планъ для учрежденья такого управления былъ мне представленъ прошлою осенью некимъ Баномъ действующимъ с известными уже Вамъ Оканомъ и Куртичемъ, получившими отъ частнаго лица небольшую сумму на первоначальныя распоряжения и ходатайствовавшими о покровительстве и вспомоществовании для приведения плана в действие.

Я возразилъ имъ что въ такомъ только случае приму на себя ходатайство если дело будетъ иметь характеръ не наступательный а оборонительный, и приготовления будутъ производиться не въ виду возстанія но въ предупрежденье несвоевременныхъ частныхъ волнений и для приготовления средствъ къ защите народной противъ мусульманскаго фанатизма. — По прибытии въ СПбургъ в октябре месяце я представилъ врученные мне документы съ своею запискою на Ваше благоусмотрение. Спустя несколько времени я получил отъ помянутаго Бана письмо въ которомъ онъ извещалъ меня что во всемъ открылся Князю Сербскому (в чемъ я его съ самага начала убеждалъ), присовокупляя что Князь совершенно одобряетъ планъ и действия распорядителей. За темъ вскоре последовало ходатайство сенатора Мариновича отъ имени Князя о заключении займа, на приобретение необходимыхъ средствъ, и согласие на то Государя. Какъ нашъ Генеральный Консул так и я, мы

заклучили что дело Бана съ товарищами и заемъ должны составить одно нераздельное дело подъ прямымъ ведениемъ Князя Михаила к которому распорядители должны будутъ впредь обращаться непосредственно. Такимъ образомъ дело это принимало законный оборотъ, Князь Михайлъ становился во главе, опираясь на действительное сочувствие оказанное ему Россиею, и горькая судьба нашихъ единоверцевъ ограждалась предостерегательными распоряжениями. Излишнимъ считаю излагать всю пользу таковыхъ распоряжений, которые посредствомъ агентствъ в частяхъ отдаленныхъ могли бы предохранить народъ отъ многихъ бедствий и приготовить къ отпору турецкаго фанатизма. Довольно скудныя средства коими располагали распорядители истощившись около того же времени, нашъ Консулъ вполне полагаясь на участие Сербского Князя въ начатомъ деле и видя пользу приносимую деятельнымъ сообществомъ, принялъ на себя, предваривъ меня о томъ, разрешить имъ продолжать начатое. Ныне Князь Михайлъ отсрочиваетъ заключение займа и съ этимъ решениемъ должны рушиться надежды на поддержание предпринятаго устройства къ защите Христианъ.

Ваше Превосходительство легко поймете какъ мне прискорбны эти обстоятельства и таковой оборотъ истинно полезного и человеколюбиваго дела. Не теряя однако надежды уповаю всемъ сердцемъ на Провидение, которое укажетъ новые пути къ вспомоствованью страждущихъ и угнетенныхъ.

Примите, Милостивый Государь, уверение в совершенномъ моемъ почтении и таковой же преданности.

Балабин

Если вследствие согласия Порты на Европейское вмешательство в Герцеговине комиссия будетъ назначена т. есть тамошнихъ Консуловъ т. есть членовъ нарочно посланныхъ, австрийское правительство намерено поручить эту обязанность Иовановичу, бывшему члену Комиссии для разграничения Черногории. —

НА ПОМЕНЕ

¹ др Драгослав Страњаковић, *Русија и први политички писмени споразум између Срба и Хрвата 1860. године*, Гласник Српске православне цркве 1957, бр. 9, 192—199.

² Војислав Ј. Вучковић, *Неуспела политичка акција Матије Бана 1860—1861*, Историјски часопис 1959, књ. IX—X, 381—409.

³ др Милорад Екмечић, *Покушаји организовања устанка у Босни 1860—1862. године*, *Годишњак Историјског друштва Босне и Херцеговине*, Сарајево 1958, 73—107. др Љубомир Дурковић-Јакшић, *Прилог проучавању пропагандног рада за ослобођење и уједињење Југославена 1860—1862. године*, *Историјски записи*, Титоград 1964, књ. XXI, 11—44. С. А. Нкитин, *Славянские комитеты в России в*

1858—1876 годах, Москва 1960, 361. В. И. Фрейдзон, *О белградском „Комитет“ М. Бана 1860—1861*, Славянский Архив, Москва 1963, 100—115.

⁴ Архив Внешней политики России, Канцелярия, 1860—1861, Дело 78.

⁵ Архив Историјског института, XVIII/1, 18/1.

⁶ Архив Историјског института, XVII, 17/7.

⁷ Архив Историјског института, XVII, 17/11 и 17/6.

⁸ Архив Внешней политики России, Канцелярия, 1860—1861, Дело 78, фол. 522—529.

⁹ Архив Внешней политики России, Канцелярия, 1860—1861, Дело 78, фолио 65—67.

LA DOCUMENTATION SUR LE COMITE CLANDESTIN DE LIBERATION NATIONALE
A BELGRADE 1860—1861

Dr Andrija Radenić

Cette étude présente avec un commentaire critique, la documentation sur le Comité National à Belgrade, qui a travaillé clandestinement, en 1860-61, sur les préparatifs de l'insurrection dans les régions sous la domination turque. Les documents viennent des archives personnels du Président du Comité, Matija Ban, conservés à l'Institut Historique à Belgrade — des papiers laissés par le Président de la Société Slave de Bienfaisance à Moscou — Aksakov, conservés à la Bibliothèque Saltikov Ščedrin à Leningrad et des Archives du Ministère des Affaires Etrangères, actuellement à Moscou. L'historiographie n'a jusqu'à présent utilisé cette documentation que partiellement. C'est à dire la documentation de Belgrade était accessible aux historiens yougoslaves et celle de Moscou et de Leningrad aux historiens soviétiques.

La documentation de Belgrade étant incomplète, posait certains dilemmes, car elle consiste surtout en projets et copies de lettres, les originaux, s'ils étaient adressés aux personnalités des pays yougoslaves, n'existaient pas, à notre connaissance, dans les archives correspondants

et ceux adressés aux personnalités en Russie ne pouvaient pas être identifiés. La documentation russe ne laisse pas de place aux dilemmes puisqu'elle consiste en originaux des lettres dont les projets et copies se trouvent à Belgrade et en correspondance des fonctionnaires du Ministère des Affaires Etrangères russe, qui est conservé, cependant il a fallu la comparer à la documentation de Belgrade. L'auteur de l'étude, Andrija Radenić, a eu l'occasion de faire les comparaisons nécessaires, puisqu'il a pu faire des recherches dans les trois archives.

Il n'est plus permis de douter de l'authenticité de la documentation de Belgrade. On ne peut donc plus nier l'activité du Comité de Belgrade. Les déclarations de son Président Matija Ban, tout en semblant paradoxales par moments, ne sont pas dépourvues de fondements. Le Comité a suivi les instructions du plan, reproduit d'après l'exemplaire de la documentation russe et complété par les textes de la documentation belgradoise. Ses buts dépassent les cadres restreints de l'Etat Serbe et ont des caractéristiques plus larges, Yougoslaves.